

Borislav Pavlovski

**PRIMJER PREVOĐENJA POEZIJE TINA UJEVIĆA
NA MAKEDONSKI JEZIK**

I/O. *Putnik* Petra Preradovića prva je pjesma iz hrvatske književne baštine prevedena na makedonski jezik.¹ Ta činjenica govori o početku kulturne uzajamnosti, koja je kasnije, do danas, samo jačala.

Za potrebe ovoga rada izdvajam izbor iz poezije Tina Ujevića objavljen na makedonskom, koji će mi biti paralelni tekst u kontrastivno-komparativnoj lingvostilističkoj analizi.² Eksplikaciju prevodilačkih postupaka u ponuđenom izboru, u odnosu na original, zasnivat ću prvenstveno na leksičko-gramatičkoj analizi, da bih mogao defi-

---

¹ Vidi o tome K. P. Misirkov, *Za makedonckite raboti — Uardar*, Makedonska kniga, Skopje 1974, str. 20. Redakcija, predgovor i bilješke dr. Blaže Ristovski.

² Tin Ujević, *Poezija* (izbor), Kultura, Skopje, 1965. Georgi Stalčev autor je prepjeva, izbora i pogovora. To je jedina cjelovita knjiga pjesama i pjesničkih proza Tina Ujevića na makedonskom jeziku. Poeziju Tina Ujevića prevodili su i Petar T. Boškovski, Srbo Ivanovski, Slavko Janevski, Slobodan Micković i Gane Todorovski.

nirati stilističku razinu prijevoda. Spomenute razine uključuju moguće isticanje uspostavljenih književno-estetskih vrijednosti u prijevodu. Analiza leksičko-gramatičkog i stilističkog ustroja originala i prijevoda trebala bi otvoriti mogućnost izricanja zaključka o prevodilačkim modelima i njihovoj vrijednosti u prijevodu Ujevićevih pjesama na makedonski.

Da bih došao do relevantnih podataka o provedenim prevodilačkim postupcima/modelima, zadržat ću se na nekoliko karakterističnih primjera, koji u poeziji Tina Ujevića nose oznaku stilistički markiranih mjesta / stilema, a koji su toliko učestali izrazni postupci da bismo ih mogli smatrati stilotvornim za njegovu poeziju.

II/O. Leksička jedinica polazišna je točka svake prevodilačke prakse. Na razini leksičkih jedinica, postupkom kontrastivno-komparativnim, najjednostavnije se i najbrže ukazuje na ne/poštivanje njihovih semantičkih razina. Upotreba, u prijevodu, odgovarajućih leksičkih jedinica, koje bi nosile adekvatno značenje i realizirale se kao sinonimski par dvaju jezika, početni je korak u svakom prijevodu. Neadekvatan izbor leksičkih jedinica ostvaruje pogrešku i onemogućava prvotnu komunikaciju, znači ostvarenje obavijesti i poruke u pravom značenju, te ukida »stilske vrednote«³ teksta-predložka. Izbor leksičkih jedinica u makedonskom prijevodu pokazat će do kakvih sve rezultata dolazi neadekvatnim, adekvatnim i mogućim interpretacijama Ujevićeva leksičkog fonda, koji ima nekoliko ishodišta (štokavštinu, čakavštinu, internacionalizme itd.).

1. Pjesma *Noćas se moje čelo žari* primjer je izražajnosti hrvatskog jezika i složene organizacije pjesničke strukture, koje u makedonskom prijevodu nisu adekvatno interpretirane. Naglašeno funkcionalnim leksičkim izborom Tin se Ujević odmakao od uobičajenog, prepoznatljivog, svakodnevnog izraza i zakoračio u sferu višeznačnosti riječi gdje se ističe njezina upotrebna vrijednost u kontekstu pjesme. Takav leksički izbor prevodilac je interpretirao djelomično točno, odnosno, neadekvatnim izborom leksičkih jedinica u makedonskom prijevodu. Za stihove teksta-predložka (originala):

- a) noćas se moje *vjede pote*;
- b) i moje misli san *ozari*,
- c) ona je *zublja* u dnu noći;⁴

dobili smo u prijevodu:

- a) noćva se potat *vegive moi*,
- b) moive misli sonot gi roi,
- c) taa e zabec na dnoto na mrakot.⁵

³ Vidi o tome Krunoslav Pranjić, *Ivo Andrić u prijevodu*, »Književna smotra«, VIII/1976, br. 24, str. 45—48.

⁴ Tin Ujević, *Pjesme i pjesničke proze*, knj. I, Zora—Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 173. (Pet stoljeća hrvatske književnosti).

⁵ *Nav. izd.*, str. 6.

Rješenje za Ujevićevo stilematično/leksikostilematično *vjede pote*,⁶ koje je nefrekventno u svakodnevnoj komunikaciji, pa čak i u jeziku književnosti, te izaziva stilističko pitanje o »upotrebnoj vrijednosti riječi«,⁷ u makedonskom prijevodu realizirano je s *potat veđive*, što predstavlja adekvatan prijevod hrvatskih leksičkih jedinica, posebice riječi *vjede* (veđive), ali dalje od poštivanja semantičke razine leksika prijevod nije odmakao (posebno u interpretaciji hrv. riječi *pote* koja je prevedena mak. gl. oblikom *potat* — od mak. gl. *poti se* koji ima značenje hrv. gl. znojiti se). Ekspresivnost, stilematičnost na leksičkoj razini, posebno hrv. izraza *pote*, u ovom slučaju prevedena je adekvatnim sinonimskim parom u makedonskom, ali leksičkom jedinicom koja u makedonskom nije sačuvala u potpunosti značenjsku nijansnost koju nosi u hrvatskom. Adekvatan leksički odabir ne znači uvijek i uspostavljanje stilematičnosti u samom prijevodu. Nekada, kao u ovom slučaju, to ne dopušta sam sustav jezika u koji prevodimo, jer nema odgovarajućih leksičkih jedinica kojima bismo mogli uspostaviti istoznačnost na stilističkoj razini.

Drugi primjer otvara problem izbora leksičke jedinice koja transformira semantičku razinu: a) zadane leksičke jedinice, b) stiha i c) same pjesme. To je dakle element koji utječe na promjenu ukupnog doživljaja pjesme kod makedonskog čitaoca. Stih *i moje misli san ozari* preveden je *moive misli sonot gi roi*, što bi u doslovnom hrvatskom prijevodu značilo: i moje misli san roji, ili u slobodnoj interpretaciji — i moje misli san niže/reda. U ovom slučaju primjetna je, u prijevodu, izuzetna sloboda, koja nije realizirala Ujevićev izraz u dva elementa: 1. u ponavljanju vezničkog oblika na početku stiha, tako čestom Ujevićevom postupku isticanja, prizivanja ili nabranjanja, i 2. izboru adekvatnog leksičkog para hrvatskom izrazu *ozari* (gl. *ozariti*), kojemu ne odgovara leksička jedinica makedonskog jezika *roi*, jer bi primjerenije bilo upotrijebiti makedonske gl. oblike *ogree* ili *osvetli*. Uostalom na takvo rješenje upućuje i sam kontekst pjesme. Na ovaj način prevedeni oblik utječe na tematsku razinu same pjesme.

Kako neadekvatan izbor leksičkih jedinica može narušiti tematsko-predmetni sloj pjesme, oprimjerit ću sljedećim stihom: *ona je zublja u dnu noći*; koji je preveden *taa e zabec na dnoto na mrahot*. Hrvatskom supstantivu *zublja* sinonim nije makedonski *zabec*, nego *fakel* ili *borina*. Pojasnit ću: makedonski izraz *fakel* hrvatski se prevodi kao *baklja*, *buktinja*, *luč*, *zublja*, dok se *borina* interpretira kao *borina*, odnosno *luč*, a ni u kojem slučaju kao *zabec* koji znači *zubac*.

Iz navedenih elemenata moguće je zaključiti da je smisao same pjesme doveden u pitanje pogrešnim/neadekvatnim izborom leksičkih jedinica, jer tematskoidejni sloj umjetnine u makedonskom prijevodu

⁶ Krunoslav Pranjić, *Jezik i književno djelo*, Školska knjiga, II. izdanje, Zagreb 1973, str. 28.

⁷ *Isto*, str. 26—29.

upućuje na sasvim drugačije tumačenje, budući da su jedina dva elementa/motiva svjetla (glagolski oblik *ozari* i imenički *zublja*) u Ujevićevoj pjesmi interpretirana neodgovarajućim leksičkim jedinicama u kojima se ne izražava misao sugestivne usamljeničke, pjesničke, upitnosti i resignacije pred životnom zbiljom i čovjekovim bivanjem u svijetu ispunjenom dvojstvom, u svijetu u kojem život traje između svjetla i tame, između života i smrti.

Ujevićev leksički izbor stilematičan je, funkcionalan u izricanju idejnog smisla pjesmotvora i crtanju ljudskog psihograma. Prijevod je leksičke vrednote Ujevićeva stila: a) neutralizirao (adekvatnim leksičkim jedinicama na semantičkoj razini), b) transformirao (djelomice prihvatljivim izborom leksičkih jedinica, nastojeći sačuvati tematsko-predmetnu razinu pjesme) i c) eliminirao neadekvatnim izborom leksičkih jedinica, koje su promijenile smisao idejnotematske organizacije umjétnine.

2. Neadekvatnom izboru sinonimskih leksičkih jedinica u makedonskom prijevodu mogli bismo pridružiti i primjere iz pjesme *Zvijezde u visini*, koja pripada Ujevićevoj pjesničkoj zbirci *Lelek sebra*. Stih:

i o pitaru povrh trošne grede,⁸

preveden je na makedonski:

i za pitačot vrz trošliva greda,⁹

radi čega treba zapitati da li hrvatskom imeničkom obliku *pitaru* odgovara makedonski određeni imenski oblik *pitačot*, jer preliminarna leksička analiza upućuje na zaključak da se ne radi o adekvatnom sinonimu u tekstu prijevoda. I uz pretpostavku moguće tiskarske pogreške u makedonskom prijevodu, kojom bismo dobili makedonski izraz *pitatot*, ne može se ostvariti zadovoljavajuća razina semantičnosti, budući da makedonski izraz *pitač* (s postpozitivnim članom -ot) znači *prosjak*, dok bi *pitar* označavao »mali okrugao hlebac ozgo našaran«.¹⁰ Dakle, ni jedna leksička jedinica u makedonskom prijevodu po svom značenju ne odgovara hrvatskom izrazu *pitar* koji dolazi iz tal. *pitar*, a označava zemljan sud za cvijeće, »teglu«, »saksiju«.¹¹ Takva prevodilačka praksa utječe na smisao interpretacije, ne samo stiha i pjesme u cjelini, nego u prvom redu na interpretaciju leksičkog izraza pjesnikova, koji je upotrijebio izraz stranog podrijetla i male komunikacijske učestalosti, čime je želio apostrofirati svoj pjesnički iskaz nefrekventnim, stvaralački originalnim i u biti stilematičnim, što je u prijevodu neophodno štovati.

⁸ Nav. izd., str. 141.

⁹ Nav. izd., str. 12.

¹⁰ *Rečnik na makedonskiot jazik*, knj. II., str. 170.

¹¹ Vidi o tome Tin Ujević, *Pjesme i pjesničke proze*, str. 488.

3. U pjesmi *Zvijezde u visini* imamo primjer ujevićevske hibridne kontaminacije među hrvatskim čutjeti-čutim i srpskim čutati-čutim, gdje se u prezentskoj paradigmi, koincidentalno homonimski neutralizira morfološka, grafijska, glasovna i naglasna razlikovnost te tako otvara mogućnost kontaminirane dvoznačnosti očite u infinitivima; u kontekstu početnoga stiha *ne ljubi manje koji mnogo čuti*,¹² ono čuti paronomastički znači i hrv. osjeća i srpski štiti, ujedno.

Ujevićev stih:

Ne ljubi manje koji mnogo čuti,¹³

preveden je:

Koj mnogo čuvstvuva ne pomalku saka¹⁴

čime se otvaraju problemi inverzije glagolskih oblika i tumačenja značenja glagola upotrebljenih u navedenom stihu. U makedonskom prijevodu inverzija je dvostruka: 1. u redu riječi, i 2. tumačenju značenja gl. oblika (ljubi, čuti — saka, čuvstvuva). Zanima me prvenstveno druga inverzija, jer o prvog je teško donijeti odlučan sud, budući da je teško autorskom izrazu suprotstaviti vrijednost nove sintaktičke organizacije stiha. Hrvatski glagolski oblik *čuti* u makedonskom prijevodu zadobio je odgovarajuće značenje hrvatskog glagolskog oblika osjećati (mak. čuvstvuva), ali istodobno nije mogao realizirati značenje srpskog glagola »štiti« izvedenog prema čutati-čutim. Hrvatski gl. oblik *ljubi*, koji je u tekstu-predlošku jednoznačan, u makedonskom prijevodu primio je osobine konotativnog izraza, budući da mak. gl. *saka* ima više značenja: voljeti, željeti, ljubiti, htjeti, trebati, tražiti. Ostvarena inverzija na leksičkoj razini ukazala je na složenost Ujevićeve stilmatičnosti i prevodilačku interpretaciju koja je ponekad teško predvidiva u svojim rezultatima.

4. Slojevitost Ujevićeva stila zasniva se, između ostaloga, i na leksičko-gramatičkoj organizaciji pjesama, što predstavlja poticaj za kontrastivno-komparativnu leksičku analizu. Ujevićev rječnički fond sabire najrazličitija jezična iskustva (dijalektalne izraze, tuđice, kovanice, žargonizme itd.), koja za prevodioca mogu predstavljati izuzetne teškoće. Jezična i književna tradicija mogu se pokazati preprekom pri prevođenju određenih leksikoloških jedinica. U takvom slučaju ni najbolja volja i namjera prevodioca ne mogu ostvariti u cijelosti odgovarajući iskaz u tekstu prijevoda.

Pjesma *Žedan kamen na studencu* potvrdit će pretpostavke o teškoćama / nemogućnostima pronalaženja / upotrebe odgovarajućih lek-

¹² Vatroslav Kalenić, *Pjesnički jezik Tina Ujevića*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, IV, Zagreb, 1976, str. 198.

¹³ *Nav. izd.*, str. 141.

¹⁴ *Nav. izd.*, str. 12.

sičkih jedinica u tekstu prijevoda. U pjesmi prepunoj žudnje za vodom, u kojoj je postojanje vode pokretački motiv, element života, u kojoj je biće vode i želja za njom trajni motiv, dominiraju tri hrvatska imenička oblika koja ukazuju na mjesto vode, na izvor života, na jedno antičko prapočelo svijeta i života, dovode nas arhetipu koji se razotkriva u svom bitku kao pokretački princip realiziran kroz ritual: i rađanja, i života, i smrti. Tri hrvatska izraza redom su: bunar, zdenac, studenac. Od čestotnog do manje čestotnog te do najmanje čestotnog. U takvom poretku izražena je njihova stupnjevitost. Takvu gradacijsku liniju bilo je teško zadržati u prijevodu. Kontrastiramo li nekoliko jedinica/stihova teksta-predložka prema realiziranom tekstu-prijevodu imat ćemo:

- a) Okviri *bunara* jesu čvrsti spomenici
- b) u *zdencu* se riše budućnost u slici,
- c) *Zdenac, studenac* ima mraz da dijeli,
- d) ali sad je *bunar* iscrpen i žedan.
- e) uže se s *bunara* poteže i spušta;¹⁵

i zatim:

- a) Ramkite na *bunarot* spomenici se tvrdi,
- b) idninata v slici se ocrta grdi,
- c) *Kladenecot-bunar* mraz ima da deli
- d) no *bunarot* sega e iscrpen, žeden.
- e) bunarskoto jaže se kreva i pağa.¹⁶

Tri hrvatske leksičke jedinice u makedonskom prijevodu kompenzirane su s dvije (hrv. bunar, zdenac, studenac — mak. bunar, kladenec). Manji broj mogućih makedonskih leksičkih jedinica onemogućio je prevodičev napor za što cjelovitijom interpretacijom pjesme u makedonskom jeziku. Prisutna leksičko-semantička, pa i metaforička razlikovnost, ostala je samo u prednacrtu u prijevodu. Prevodilac je to i sam osjetio, ali leksički fond mogao mu je ponuditi samo leksičke jedinice *bunar* i *kladenec*, koje nisu mogle uspostaviti ravnopravnu distribuciju leksički naglašenih mjesta iz hrvatskog jezika u makedonskom prijevodu. Makedonski izraz *bunar* nije dosegao punu mjeru kompenzacije za hrvatske *bunar* i *studenac*. Hrvatski *zdenac* dobio je adekvatno tumačenje u makedonskom *kladenec*, što je samo dobra potvrda prevodičeva nastojanja da promakne u svu slojevitost Ujevićeva izraza, koji u nekim slučajevima prevodilačku praksu stavlja pred velika sustvara-lacka iskušenja.

III/0. Analiza stilmatičnosti Ujevićeve poezije na planu sintakse, još je jedan element koji nam može potvrditi punu domišljenost pje-

¹⁵ *Nav. izd.*, str. 304—308.

¹⁶ *Nav. izd.*, str. 37—42.

sničkog izraza. Reduplikacije/multiplikacije najrazličitijeg porijekla (glagolske, vezničke, imeničke, cijelih sintagmi itd.) vrlo su učestali postupak/element u Ujevićevoj poeziji, koji potencira emocionalnu dramu ispovjednim iskazom ili racionalnom distribucijom takvih elemenata stavlja u prednji plan motivsko-tematsku ili idejnu razinu pjesme. Različiti modeli ponavljanja leksičkih jedinica ili sintagmi najčešće se realiziraju u skladu sa zakonima funkcionalnosti izraznih sredstava. Pored sintaktostilematične funkcije ostvaruju ritmotvornu: znači prozodijsku.

Stilemi u okviru sintakse doživjeli su u makedonskom prijevodu dvojako tumačenje: 1. nisu dosljedno ponovljeni i 2. provedeni su u svojim punim funkcijama. Ukoliko su zamijenjeni jednostavnijim rješenjima koja se uklapaju u jezičnu normu, ne predstavljaju stvaralaštvo u jezičnom izrazu, eksperiment koji bi izrastao u kontekstu pjesme kao stilska vrednota, te neutraliziraju ili eliminiraju određene elemente Ujevićeva stila. Njihovo realiziranje u prijevodu, s druge strane, najbolji je putokaz u sve elemente jedne umjetnine koja na taj način čuva svoj književno-estetski integritet i predstavlja svojega prevodioca u najboljem svjetlu kao poznavaoca stila pjesnika i umijeća prevodenja poezije. Makedonski se prevodilac iskazao u rečenom dvojstvu, dodajući mu još jednu, ponekad ne/potrebnu, prevodilačku dimenziju koja se sastoji u dodavanju/proširivanju ili oduzimanju/kraćenju teksta-predloška. Taj postupak ponekad je vrlo funkcionalan, ali u sebi krije mnogo zamki koje je teško zaobići. S kakvim rezultatima je iz njih izašao makedonski prevodilac, najbolje će pokazati prijevodi sami.

1. Kao karakteristične primjere iz Ujevićeve sintaktostilematike navodim manji izbor glagolskih reduplikacija, koje dramtiziraju emocionalna stanja, stvaraju napete psihičke situacije, intenziviraju slijed događanja, podižu intonaciju govorne interpretacije pjesme i ističu cjeloviti doživljaj proživljavanja samoga sebe kao individuuma koji se spoznaje i koji odgoneta smisao svijeta i života. Primjer sukladan navedenim elementima nalazimo u stihovima Ujevićeve pjesme *Meni bez mene*:

a ljubav *jeca, jeca* bespredmetno;

i;

a vjetar *duva, duva* bezutješno¹⁷

koji su na makedonski prevedeni u sljedećem obliku:

ljubovta solzi bespredmetno roni.

te;

veterot duva, bezutešno moli.¹⁸

¹⁷ Nav. izd., str. 113.

¹⁸ Nav. izd., str. 7.

Opazamo da glagolske reduplikacije iz navedenih Ujevićevih stihova u pjesmi *Meni bez mene*, koje intenziviraju emocionalnu napetost bića što se spoznaje u svojoj tužnoj bezizlaznosti i ugroženosti, bića okružena dramatičnim prirodnim elementom vjetera koji *duva bezutješno* (metofrički iskaz), ne nalaze adekvatno leksičko-gramatičko sredstvo u prijevodu. Prevodilački postupak dokinuo je svojim izrazom prisutne stilske vrednote teksta-predložka, i tom simplifikacijom neutralizirao ukupnu dramu pred kojom se nalazimo čitajući pjesnički original.

Neponavljanjem glagolskih oblika (*jeca, jeca; duva, duva*), novospostavljenim redom riječi i neadekvatnim izborom leksičkih jedinica, narušen je prozodijski sustav stihova, učinjen odmak od moitvskopredmetne organizacije prvotnog iskaza, te je slobodnom prevodilačkom interpretacijom zasnovan nov sustav znakova/elemenata, kojima je polazište Ujevićev iskaz.

Direktna očitovanja: hrvatski glagolski oblici (*jeca; duva*) zamijenjeni su makedonskim (*solzi, roni; duva, moli*). Sugerirao bih pridodavanje hrv. gl. obliku *jecaljecati* odgovarajućeg makedonskog *lipa*, dok je izbor mak. gl. oblika *roni* i *moli* nemoguće komentirati u smislu direktnog dovođenja u vezu njihovih semantičkih sadržaja. Njihovu porabu moguće je opravdati i objasniti samo u vidu metaforičkog iskaza ili (pre)slobodnom interpretacijom izraza Ujevićeve pjesme. Izbori leksičkih jedinica i sintaktičkih rješenja u prijevodu umjerali su Ujevićevu stilematiku u pravcu simplificiranijeg izraza, koji je istočasno neposrednija poruka. A ona je, ipak, zadržala smisao Ujevićeve težnje otkrivanja sve žalosne dramatičke u ljudskom stvoru bačenu u život sâm.

2. Prijevod *Svakidašnje jadikovke* primjer je najustavnijeg prenošenja originalnog pjesničkog stila i u totalitetu domišljenih prevodilačkih postupaka, koji su istom frekvencijom lirskog uspostavili vrijedan prevodilački čin. Ujevićev bolni krik pred neumitnošću i neotklonjivošću svega što čini čovjeka i život, svega u nama i našem okružju, što se promiče prostorima i vremenima nezaustavljivo, zazvučao je istoznačno i u makedonskom prijevodu, i svoje tvorce (pjesnika i prevodioca) predstavio kao stvaraoce u umjetnosti riječima. *Svakidašnja jadikovka* postala je *Sekojdnevna tažalenka*.

Određujem premise uspješnog prijevoda G. Staleva pjesme Tina Ujevića *Svakidašnja jadikovka*: a) stih poznat u makedonskoj narodnoj književnosti (osmerac), b) isповjedni iskaz jadikovke/tužaljke prisutan u makedonskoj književnoj tradiciji stoljećima, c) leksička jednostavnost/odgonetljivost, d) sintaktička organizacija stihova/kitica/pjesme nije zahtijevala složenije interpretacije u drugačijem jezičkom sustavu, e) prozodijski elementi imali su adekvate u makedonskom (vezane uz već istaknuti osmerac) i f) moguće je bilo tumačenje individualne sudbine na razini nacionalnog bića i usuda makedonskog čovjeka i naroda, te je predmetnotematski i idejni element pjesme dobio puni emocionalni intenzitet u makedonskom prijevodu. Na taj način došle

su do izraza sve sitilističke vrednote pjesme, a usudio bih se istaći da su prevodilački reprezentativne. Prijevod će to potvrditi. Izdvajam u potvrdi:

Kako je teško biti slab,
kako je teško biti sam,
i biti star, a biti mlad!

I biti slab, i nemoćan,
i sam bez igdje ikoga,
i nemiran, i očajan.

I gaziti po cestama,
i biti gažen u blatu,
bez sjaja zvijezda na nebu.

...

— O Bože, Bože, sjeti se
svih obećanja blistavih
što si ih meni zadao.

O Bože, Bože, sjeti se
i ljubavi, i pobjede
i lovora, i darova.

te zaključujem:

I nema sestre ni brata,
i nema oca ni majke,
i nema drage ni druga.¹⁹

Prijevod glasi:

Kolku e teško da si slab,
kolku e teško da si sam,
da bideš star, a da si mlad!

Da bideš sam, bez troška mok,
i sam, bez nigde blizok svoj,
nespokoen i očajen!

Da gaziš po patištata,
da bideš frlen, zgazen v kal,
bez dzvezdin sjaj na neboto.

---

¹⁹ Nav. izd., str. 94—95.

a zatim:

O, bože, bože, spomni si
na svetite vetovanja
što mene mi gi dade til!

O, bože, bože, spomni si
na pobeđi, na ljubovta,
na lovori i bleskav dar.

iza kojih sledi jedna izuzetno prevodilački realizirana kitica koja ispoljava svu izražajnost Ujevićeva stila;

I nema sestra, nitu brat,
i nema majka, tatko svoj,
i nema libe, drugar skap.²⁰

U prijevodu je, kao što je primjetno, realizirana gotovo u cijelosti Ujevićeva stilematika, ponovljen Ujevićev stil, ostvarena visoka poetemska razina. Reduplikacije različitog podrijetla dobile su svoje adekvate. Nisu li doslovno ponovljene (kao npr. vezničke), to znači, u ovom slučaju, da je poštovan princip različitosti jezičnih sustava, i da se iz jednog u drugi, ponekad, ne mogu prenijeti određeni gramatički oblici. Prema Ujevićevu uzoru organizacije pjesme, dobili smo u prijevodu priloške, vezničke, prijedloške i imeničke reduplikacije kao ritmotvorne elemente, tako naglašene u ovoj umjetnini. Domišljenost prevodilačkog postupka moguće je istaći i u prenošenju sintagmatskih paralelizama (*O, bože, bože, spomni si*) i promicanju semantičke razine stiha osobinom vrednovanja, koja je realizirana dodavanjem/proširivanjem iskaza. Mislim na Ujevićev stih: *i nema drage ni druga*, koji je u prijevodu ostvaren u novoj značenjskoj dimenziji; *i nema libe, drugar skap*, gdje je osvojeno prošireno, mislim funkcionalno, u duhu Ujevićevu, značenje u kojem se odrednica/znak *drug* proširuje karakteristikom vrijednosti *skap* (hrv. skúp, a mogli bismo tumačiti metaforički: neprocjenjiv!), što u ovom kontekstu nalazi svoj puni smisao i opravdanje.

U tom kontekstu izdvojio bih još jedno zanimljivo i vrijedno rješenje koje čitamo u narednim stihovima:

Ta besjeda je lomača
i dužan sam je viknuti
il ću glavnjom planuti.²¹

odnosno:

I klada e besedata:
sum dolžen da ja izvikam
il sam ke plamnjam v glavnna jas.²²

²⁰ Nav. izd., str. 18—19.

²¹ Nav. izd., str. 95.

²² Nav. izd., str. 20.

koje nam govori o ostvarenju stilske vrednote u makedonskom prijevodu. Naime, u makedonskom jeziku vrlo rijetko ćemo naići na ličnu zamjenicu u potpoziciji. I upravo taj odmak od normiranog, točnije čestotnog, svakidašnjeg, poznatog, otvara perspektivu realizaciji jedne stilske vrednote na planu sintakse, koja ima svoju funkcionalnost u kontekstu pjesme, a opravdana je, i skoro potrebna, u samom stihu koji punim intenzitetom teži iskazu ličnog stava, odluke, neopozive odluke na rubu prijetnje. Neizrečeni subjekt u Ujevićevu originalu izrečen je u prijevodu s punim opravdanjem, jer još naglašenije iskazuje jedan individualni čin kao posljednji zvučni akord prije nepovratnog i beskompromisnog čina i odluke da se plane, i da to baš *ja* (jas) planem ja, pjesnik, čovjek, pobunjeni čovjek, svjesni čovjek, nitko drugi negoli ja, kojeg žeže i nepravda, i samoća, i mladost, i starost, i nemoć, i nezaustavljiva prolaznost života koja oduzima sva buduća moguća vremena iskustva iz kojih se uobličuje umjetničko djelo. Makedonski zamjenički oblik za 1. lice jednine (lična zamjenica) u toj rečeničnoj potpoziciji višeznačno je opravdan: a) naracijom u prvom licu (u tradiciji ispovijedi) i b) naglašavanjem upravo lične sudbine ljudske jedinke u svijetu koja se uvijek na kraju suočava sa samom sobom.

Naglašenost zamjeničkog oblika u postpoziciji uvjetovana je i intonacijom samoga stiha, koji se realizira u postepenom povišivanju intonacijske linije. Čovjek je na početku i na kraju svih stvari. Začuden pred svijetom i životom, na kraju će odlučno staviti znak svoje konačnosti: sebe sama. Iza toga preostaje mu da se pridruži neodgonetnutom biću svemira koji plamti »zvjezdama u daljini«.

IV/0. Metodom uspoređivanja teksta-predložka i teksta-prijevoda otkrivaju se sve istoznačnosti i raznoznačnosti, čiju bit i smisao treba tražiti u realizaciji stilskih osobina Ujevićeve poezije. To dvojstvo realizacije trajno je prisutno u prevodilačkom postupku. Zadovoljava kada štupa Ujevićeve elemente stila, a potiče na kritiku kad ih neutralizira, mijenja ili eliminira bez opravdanih razloga, ne nalazeći za njih kompenzaciju u novim stilskim elementima.

Izdvojio sam postupak dodavanja riječi koji, u suštini, simplificira semantičku organizaciju stiha/pjesme, pa time samo u rijetkim slučajevima, kao navedeni, ostvaruje ekspresivnost izraza. Primjeri će pokazati simplificiranje semantičke organizacije stiha/pjesme (ne treba posebno isticati potrebu za drugačijom leksičko-gramatičkom strukturom u prijevodu). Takav prevodilački model uz svoje nedostatke pokazuje i prednosti, koje su u poeziji teško ostvarive, za razliku od proze u kojoj ne mogu u većoj mjeri narušiti umjetničko djelo. Ponavljam, taj model u prevođenju poezije najučestalije je usmjeren na pojednostavnjivanje ekspresivnosti izraza, jer nas neposrednije upućuje na tematskopredmetni sloj pjesme, i time nam umjetninu ne prezentira u prvobitnoj složenosti vječno žive zagonetke.

1. Posljednji stihovi prve i druge kitice pjesme *Noćas se moje čelo žari*, koji glase:

umrijet ću noćas od ljepote.

i:

umrimo, umrimo u samoći.²³

prevedeni su na makedonski:

noćva ќе umram od ubosta mamen.

te:

umri da umreme, v samota gonet!²⁴

pa nam već u prvoj fazi analize pokazuju odmah primjetne razlike. Metodom kontrastivno-komparativne analize došli bismo do nekoliko razlikovnih elemenata, od kojih me na ovom mjestu zanima postupak dodavanja riječi u tekstu-prijevodu. Ujevićevi stihovi prošireni su makedonskim pridjevskim oblicima (mamen, gonet) u tekstu-prijevodu, čime je uspostavljena nova leksičko-gramatička i semantička organizacija strukture stihova koja ima odraza na cjelinu pjesme. Ujević svoj iskaz, slobodnije rečeno nedorečenim i poticajnim za istraživanje takvog zaključka (*umrijet ću noćas od ljepote*) i želje, čežnje, htijenja (*umrimo, umrimo u samoći*), dok prijevod teži uspostavljanju dorečenosti, jer *noćva ќе umram od ubosta mamen* mogli bismo prevesti u hrvatski »noćas ću umrijeti od ljepote obmanut/prevaren/vabljen/mamljen/«, a *umri da umreme; v samota gonet* odgovaralo bi hrvatskom »umri, umrite u samoću prognani«. Prevodilački model težio je, vjerojatno, ekspresivnosti izraza koji se trebao realizirati kroz isticanje pojmova vezanih uz ljepotu i samoću, ali takvim prestrukturiranjem Ujevićevih stihova koje naglašava poruku i teži definitivnom objašnjenju, izranjaju i nedostaci izraženi baš u tom direktnom kazivanju, koje ne čuva prvotno značenje izraza prepunog nagovještaja i pretpostavki. Dobronamjernost postupka pojednostavnjivanja, u makedonskom prijevodu, pokazuje se ovom prigodom suvišnim. To ne znači da je provedeni postupak narušio ili ugrozio pjesme u tolikoj mjeri da bismo mogli govoriti o prevodilačkoj interpretaciji/kreaciji, koja bi nam nudila posve novu umjetninu. U ovim slučajevima dodavanje riječi može se opravdati u kontekstu pjesme, koja je u prijevodu zadržala osnovne elemente strukture što je doživjela malu transformaciju na gramatičko-semantičkom planu, da bi realizirala direktniji iskaz. Takav prevodilački model, primijenjen u poeziji, potvrđuje mišljenje o tome da i najnezatnija promjena bilo kojeg strukturnog elementa pjesme može biti presudna za njezinu književno-estetsku vrijednost. Ovom prilikom primijenjeni postupci/modeli prevođenja završili su u prihvatljivom ostvarenju, koje nije ugrozilo smisao Ujevićeve koncepcije.

²³ *Nav. izd., str. 173.*

²⁴ *Nav. izd., str. 6.*

2. Neponovljena glagolska reduplikacija (*umrimo, umrimo u samoći*) i zamjena istoznačnih hrvatskih glagolskih oblika raznoznačnim u prijevodu (umri da umreme, . . .), tj. makedonskim singularnim i pluralnim oblikom imperativa pridružuju se raspravi o nedosljednosti interpretacije Ujevićevih stilskih vrednota, a s druge strane opravdavamo ih kao elemente koji u biti nisu dokinuli osnovni smisao umjetnine. Upozorenje su da svaki pjesnički tekst predstavlja složenu strukturu, koju prije prevodenja treba sistematično analizirati, kako bi se izbjegle nepotrebne razlikovnosti i pojednostavnjenja u tekstu prijevoda. Inkorporiranje novih elemenata u strukturu pjesme zahtijeva izuzetnu sposobnost u prevodilačkom radu, jer se inače vrlo lako zastaje ne nalazeći prava rješenja.

V/0. Bez obzira na prevodiočevu determinantu da se radi o preplevu, zadatkom smatram donošenje zaključka o tome kojim prevodilačkim modelima pripada makedonski prijevod poezije Tina Ujevića.²⁵

U ovom slučaju prevodilačko ishodište počinjalo je od »utvrđivanja mogućnosti svođenja jezika originala i jezika prevoda na najjednostavnije strukturne jedinice koje nose ekvivalentno značenje«²⁶ do »saznanja da su za prevodenje bitni značenjski (predmetno-logički) sadržaj i ekspresivno-stilska specifičnost teksta koji se prevodi«.²⁷ Dopusnjanjem književnog i lingvističkog kriterija u postupku prevodenja književnog teksta zadržane su osnovne karakteristike Ujevićeva pjesničkog stila. Neprestano interferiranje transformacijskog i semantičkog modela, ovisno o složenosti organizacije strukture pjesničkog teksta, omogućilo je realiziranje i najvrednijih prevodilačkih rezultata. Potvrda tome je prvenstveno prijevod *Svakidašnje jadikovke*. Jednoznačnost modela pokazala se u tom slučaju kao otežavajuća okolnost u interpretaciji svih stilskih vrednota kojima se odlikuje Ujevićev originalni izraz. U situacijama kad imamo primijenjen, izraženije, transformacijski model prevodenja, rezultati su umanjeni u odnosu na one postignute prevodenjem transformacijsko-semantičkim modelom.

Prevodiočeva ostvarenja primjerenih vrijednosti najbolji su dokaz sposobnosti i domišljenosti te punog razumijevanja složenosti Ujevićeva stila, koji u makedonskom prijevodu ukazuje na nedovoljno istražene i definirane mogućnosti umjetničkog kazivanja na makedonskom jeziku. Vjerujem da je primijenjena kontrastivno-komparativna lingvostilistička metoda upozorila na najkarakterističnije elemente ponudjenog prijevoda kroz koji smo zajednički otkrivali pjesnički svjetonazor i izraz Tina Ujevića na makedonskom, koji je u najvrednijim prevodilačkim ostvarenjima razotkrio dio svoje umjetničke ekspresivnosti.

²⁵ U citiranom makedonskom izdanju stoji da je to »Prepev od srpsko-hrvatski«. Ta činjenica zbunjuje jer ukazuje na izbor teksta-predložka (originala) za prijevod na makedonski, i to s obzirom na Ujevićevu pripadnost povijesnoj i jezičnoj matici hrvatske književnosti.

²⁶ Miodrag Sibinović: *Original i prevod*, Privredna štampa, Beograd 1979, str. 101.

²⁷ *Isto*, str. 102.